

קדושים ב

ועפ"ז — וואס איז די שוועריקייט דא אין פסוק, וואס ווערט פארענטפערט מיטן מאמר „ואהבת לרעך כמוך . . זה כלל גדול בתורה“?

אויך דארף מען פארשטיין וואס רש"י איז מעתיק דעם שם בעל המאמר — ר' עקיבא — וואס רש"י טוט עס נאר דאן ווען דאס איז מוסיף אין הבנת הפירוש¹ (ווי גערעדט פיל מאל).

ב. עס איז דא אן אויסדרוק „הקוש-יא טוב והתירוצ פשוט“ — און אזוי איז דאס בענינו:

לערנענדיק דעם פסוק „ואהבת לרעך כמוך“ — אז די אהבה צו א צווייטן אידן דארף זיין „כמוך“, ווי די אהבה צו זיך אליין — שטעלט זיך גלייך א שאלה פשוטה: וואס דארף מען האבן באזונדער צווייטן² אויף גנבה, גולה, לא תקום³ וכו' וכו' (די מערסטע מצות שבין אדם לחבירו) —

ווען מ'איז מקיים די מצוה פון „ואהבת לרעך כמוך“ כדבעי, וועט מען במילא זיין אויסגעהיט פון טאן שלעכטס א צווייטן אידן, ואדרבה — מ'וועט זוכן צו טאן מיט אים טוב וחסד (און נאך-

א. אויפן פסוק „ואהבת לרעך כמוך“ ברענגט רש"י דעם מאמר פון רבי עקיבא (אין תורת הכהנים)⁴ „זה כלל גדול בתורה“.

מפרשים זיינען מבאר, אז ר' עקיבא וויל ארויסברענגען די גרויסקייט פון דער מצוה — אז דאס איז אן ענין כללי אין גאנץ תורה, ווי דער מאמר הידוע פון הלל⁵, „דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא הוא“.

דארף מען פארשטיין: פירוש רש"י על התורה איז, כפשוטו, ניט א מוסר-ספר אויף צו מעורר זיין אידן צו קיום המצות, נאר — ווי רש"י אליין⁶ גיט ארויס דעם כלל — „ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא“,

[פון פירוש רש"י קען מען (ובמילא — דארף מען) ארויסנעמען „ענינים מופלאים“ אין אלע חלקי התורה (בזו אפילו רזין דאורייתא, יינה של תורה⁷), כולל בפרט ענינים הנוגעים אין הנהגה בפועל פון יעדערן און — יעדער טאג

— אבער לכל לראש איז יעדער ווארט אין פרש"י נויטיק — כדי צו פארשטיין פשוטו של מקרא];

(1) פרשנו יט, ית.

(2) עה"פ, ירושלמי נדרים פ"ט ה"ד. ב"ר פכ"ד, ז. ולהעיר ממאמר בן עזאי (תריכ ירושלמי שם. ב"ר שם בשנינו לשון), „זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה“ — ראה מפרשים במקומות הנ"ל. נתבאר (ע"ד החסידות) באוה"ת בראשית כרך ג' תקצא, א"ב.

(3) ראה ריב"א, רא"ם, ס' הזכרון, שפ"ח ועוד — לרש"י כאן.

(4) שבת לא, א. וראה חדא"ג מהרש"א שם.

(5) בראשית ג, ח. שם, כד. ובבב"מ.

(6) של"ה במס' שבועות שלו (קמא, א).

(7) היום יום ע' כד.

(8) וצ"ע בתי המשכיל לדוד כאן (ראה לקמן הערה 47).

(9) לקו"ת נצבים נג, סע"ג. (ואמר (אדה"ז) שהתירוצ פשוט והקושא טובי).

(10) וא"פ ש. הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו כו' לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם (פרש"י תשא לד, כג. ועד"ז בפרש"י צו ו, ו. שמיני יא, ג. שם, מד. אמור כג, לא. ועוד) — הרי, כל היכא דאיכא למדרש דרשינן ולא מוקמינן בלאוי יתירי (פסחים כג, ריש ע"ב). ופשוט דכ"ה גס ע"ד הפשט. וראה פרש"י משפטים כג, יט (ותשא לד, כו) ועוד.

פרטים וואס זיינען אליין „כללים“ און דאס איז בתורה — גאנץ תורה — באַ אַזא כלל איז נישט מוכרח און נאָכמער — נישט שייך אַז אַלע פרטים זאלן שטייען בסמיכות צום כלל.

ג. וצריך להבין — ע"ד¹⁵ קושיא הידועה¹⁶: ווי איז שייך אַ ציווי אויף אַ מדה שבלב? אַ מענטש איז אַ בעה"ב אויף זיינע מעשים, אָבער נישט יעדערער קען אויפמאַכן אַ הרגש, אַ מדה אין האַרצן — היינט ווי קען מען אַנזאָגן יעדער אידן אַז ער זאל האָבן אהבה אין האַרצן צו אַ צווייטן אידן, און נאָכמער: צו יעדער אידן [וואָרעם ע"ד הפשט, איז

מער —] אין דער זעלבער מאָס וואָס מען וויל עס פאַר זיך אליין „כמוך“¹⁷? ווערט דאָס באַוואַרענט דורך ברענ-גען אַז „ואהבת לרעך כמוך“ . זה כלל גדול בתורה, וואָס מיינט בפשטות: „ואהבת לרעך כמוך“ איז אַ כלל וואָס, ווי יעדער כלל, האָט ער אין זיך כו"כ פרטים, וואָס דאָס זיינען די אַלע ציווים הנ"ל: און דערפאַר שטייען אין תורה די אַלע מצות, ווי מען געפינט¹⁸ כמה פעמים¹⁹, אַז דער פסוק זאָגט סיי דעם כלל און סיי אויך די פרטים (אפילו — המובנים מעצמם).

מען קען דאָך אָבער פרעגן: במה דברים אמורים, ווען די פרטים פון דעם כלל ווערן אויסגערעכנט בסמיכות צום כלל²⁰, אָבער בנדו"ד זיינען דאָך כו"כ פרטים פאַנאָנדערגעשפרייט אין כו"כ מקומות בתורה — היינט ווי איז מתאים צו זאָגן אַז די אַלע ציווים שטייען דער-פאַר וואָס זיי זיינען פרטים פון כלל שבמקום אחר ורחוק „ואהבת לרעך כמוך“?

באַוואַרנט עס רש"י דורך זאָגן, אַז דאָס איז (נישט סתם אַ כלל, נאָר) אַ „כלל גדול בתורה“: דאָס וואָס פרטים שטייען בסמיכות צום כלל איז נאָר באַ סתם אַ כלל. וויבאַלד אָבער אַז „ואהבת לרעך כמוך“ איז אַ „כלל גדול“ וואָס איז כולל אַ ריבוי פרטים (צווישן זיי אויך אַזעלכע

15) ע"ד הפשט אינה קושיא (כ"כ), שהרי מתוכן (ועיקר) התינוך דהבו חמש למקרא (וגם) — קודם לגיל זה: אהבת הוריו ובניא בכלל, אהבת השם, אהבת התומצ' וכו'.

16) בנוגע לאהבת ה' (ראה ס' הערכים-חב"ד בערכו בתחלתו, וש"נ).

ואהבת את ה'א (ואתחנן ו, ה) — מפורש בכתוב עצמו הטעם (והדרך לבוא) לאהבתו — (ע"י שיתבונן ש.ה' (הוא) אלקיך" (שהוציאו מארץ מצרים וגו' — ולהעיר מפרש"י עה"פ יתרו כ, ב).

משאי"כ בנדודי שסתם בקרא „ואהבת לרעך כמוך“ מבלי לפרש טעם והסברה.

ושאני „לא תשנא את אחיך בלבבך“ (לעיל פסוק יז) וכיוצא — שהמדובר שלא תהי' שנאה (מדה) בלב. ולהעיר מהמבואר (סה"מ תרצ"ט ע' 9) שעל מדת היראה שייך ענין הציווי.

*) להעיר מהתמים חו' ד' ע' מה (קפת, א): ומכיון שבאהבת ה' אמר רבנו (הזקן) ז"ל דהציווי הוא על התבוננות, דאז באה האהבה בדרך פועל יוצא ותולדות ההתבוננות, הנה השכל הכריא מחייב, דכן הוא גם באהבת ישראל שבאה על ידי טיב ההתבוננות במעלת חבריו.

י) וראה ג"כ הוספות לסהמ"צ להצ"צ: ר"ה להבין מצות אהבה, ובהערות לשם ע' 408.

11) ראה — ע"ד ההלכה — חינוך מצוה רמג. רמב"ם הל' אבל רפ"ד. סהמ"צ שלו שורש ב. ולהעיר מהשקו"ט ברי"ף פערלא לסהמ"צ רס"ג מ"ע יט (קמב, ג ואילך).

12) בציווים ולא רק בסיפור מאורעות כמו במשכן וכליו הבאתם וכו'. וראה פרש"י ר"פ בהר.

13) גם לעיל — לדוגמא: משפטים כב, ח.

14) וגם ע"ד ההלכה — ראה פסחים ו, ב. וש"נ. ולהעיר מרש"י בראשית ב, ח (אלא ששם אינו מובן מעצמו כלל).

רה? און ניט נאָר אויף רגש האהבה
בכלל¹⁸ נאָר „כמוך“

— ווי איז מעגלעך (ווי מפרשים¹⁹
פרעגן), אָז באַ יעדער איד זאָל די אהבה
צום צווייטן זיין „כמוך“, ובלשון
הרמב"ן²⁰: „לא יקבל לב האדם שיאהוב
את חבירו כאהבתו את נפשו“?

(ב) מיט עטלעכע פסוקים פריער²¹ איז
רש"י מפרש, אָז „כל דבר המסור ללבו
של אדם . . נאמר בו ויראת מאלקיך“
(ועד"ז איז ער מפרש כמה פעמים שפע-
טער²²) — לפ"ז איז תמוה, וואָס ביים
ציווי פון „ואהבת לרעך כמוך“²³ —
וואָס (א) אהבה בכלל איז מקורה בלב,
און (ב) בפרט אָז די אהבה דאַרף זיין
„כמוך“ (וואָס דאָס איז זיכער מסור

„רעך“ כולל אַלע אידן, אָן קיין הגד-

17) שהרי רש"י לא פ"ה החידוש ד"רעך" היינו
רעך בתומצ" (כפי' הרשבים' עה"פ: מקומות שנסמנו
לקמן. ובהערה 38): ועד"ז בלא תשנא את אחיך לא
פ"י רש"י דקאי על אחיך בתומצ" (ראה יראים סליט
(בהשלם — סקציה). תדבאר ספירח הובא ביל"ש
(ואוה"ח) עה"פ. ועוד). וכדמוכח ג"כ מפרש"י ראה
(יג, ט (מספרי עה"פ)) שרק מסית נמנעט („את זה")
ממצות ואהבת לרעך כמוך. וראה לקוטי כו' הצ"צ
לתנאי פליב.

ע"ד ההלכה י"א שואהבת לרעך כמוך פירוש
רעך בתומצ" (ורשע מותר או מצוה לשנאותו —
פסחים ק"ג, ב) — סמ"ג עשין ט. הג"מ להל' דעות
פ"ו ה"ג. וראה רמב"ם הל' אבל שם. יראים סליט
(בהשלם — סרכ"ד). ועוד.

אבל כבר העירו באחרונים (מהרים שיק תרי"ג
מצות מצוה רמז. הרי"פ פערלא שם קמג, ד ואילך)
מהא שלמדיו (סנה' מה, א. ושי"נ) מואהבת לרעך
כמוך — ברור לו מיתה יפה, היינו שכולל גם רשע
(המחוייב מיתה), וכמפורש ברמ"ה (שם נב, ב): „וכל
היכא דכתיב רעך משמע ישראל ואפילו רשע"י כו"י.
ויק מסית נמנעט בפירוש ממצות ואהבת גוי, כניל.
ומוכח מזה שהא שמצוה לשנוא רשע הוא לא
מפני שנתמעט מהלשון ואהבת לרעך כמוך כ"א הוא
ציווי בנפ"ע (מהפסוק „יראת ה' שנאת רע" שהובא
בפסחים שם) לשנוא רשע (ובמילא — שואהבת גוי
בכל הפרטים הוא רק לרעך בתומצ"י). וכן מוכח
בתנאי פרק לב דגם אלה „שמצוה לשנאותם מצוה
לאהבם ג"כ"י"י, ע"ש [ואולי גם פוסקים הנ"ל סמכו

בעיקר על פסוק הנ"ל שהביאו (סמ"ג ויראים)
מפסחים שם]. וראה לקמן הערה 38. ואכ"מ.

18) להעיר מ"ל.ל. תחמוד" (תיר"כ, יד), ומדשתק
רש"י משמע שמפרשו כפשוטו (וראה ראב"ע ובחיי
שם). ע"ד ההלכה — ראה הגש"פ (קה"ת תשמ"ו)
ע' עתר בהערה, ושי"נ.

19) רמב"ן (פסוק יז). פענח רזא, חזקוני, ח"י ופ"י
המהרי"ק (לפרש"י) כאן. ועוד.

במפרשים הנ"ל ת"י דואהבת לרעך כמוך אינו
כפשוטו, והכוונה בזה רק לענין עשיית טובה לחבירו
וכו"ב. וראה גם ראב"ע, רבעה"ת (הדר זקנים),
מלבי"ם ועוד כאן. חדא"ג מהרש"א שבת שם. ועוד,
אבל מדסתם רש"י מוכח שמפרש ואהבת לרעך
כמוך כפשוטו, אבל ראה לקמן בפנים. וכן מובן
פשוטו לשון הרמב"ם בסהמ"צ (מ"ע רז), הל' דעות
שם, שו"ע אה"י שם. ועוד.

20) שם.

21) פסוק יד.

22) לקמן פסוק לב. בהר כה, יז, שם, לו, שם,
מג.

23) אבל להעיר שבמקומות הנ"ל המדובר
בפעולה שאין ברורה כוונת העושה אם לטוב כו' —
והרי גם בלא תשנא את אחיך בלבבך לא נאמר
„ויראת מאלקיך", וראה לקמן הערה 27.

(*) אבל להעיר שבמקומו (הל' דעות פ"ו ה"ג)
סתם הרמב"ם „לאהוב את כאריא מישראל כגופו"
(ועד"ז במנין המצות בריש ספר ה"ד — „כל בני
אדם בני בריית") — בלי כל הגדרה, וג"ז שמצוה
לשנוא רשע לא כתב במקומו (בהל' דעות) כ"א בהל'
רוצח (בסוף) — וידוע שהרמב"ם סומך (דק) על
מ"ש במקרא הקודם לזה ולא מזה של אחיך י"ד
מלאכי כלי הרמב"ם כו' אות ו).

ועד"ז אה"י בנשיע (אוי"ח סקניו ס"ה) הביא רק
שמצוה על כל אדם לאהוב את כאריא כגופו,
והשמיט (המובא במג"א שם) שהוא דוקא רעך
בתומצ" ולא רשע (דוק בחז"מ הל' עובדי דרכים כו'
ס"ט הביא דמצוה לשנוא רשע).

(**) ולהעיר מפ"י ה' ברמ"ה שם „ויש לפרש
רעך לשון רעים שבך כו"י.

(***) להעיר ממאירי יומא (עה, א) „לעולם לא
תהא שנאת אדם מונעתו מלהטיב לחבירו בכל מה

שאפשר לו להטיב והוא שנאמר לא תשנא את אחיך
בלבבך". וראה הרי"פ פערלא שם קמב, ב.

ללבו של אדם) — איז ניטא די
אזהרה?²⁴

ד. אט די שאלות פארענטפערט
רש"י מיט זיין פירוש אז „ואהבת לרעך
כמוך" איז א כלל (פון פרטים) און

(מרמז דעם ענטפער אויף קושיא הא')
דורך ברענגען דעם שם בעל המאמר —
ר' עקיבא:

א) זייענדיק א כלל — איז פאר-
שטאנדיק אז דער קיום בפועל איז דורך
קיום הפרטים²⁵, אנהייבנדיק פון די
ערשט גערעכנטע לפני זה: לא תלך
רכיל גו' לא תשנא גו' לא תקום גו' און
— נאך פאר דעם פון לא תגנובו גו' או.

— איז פארשטאנדיק אין וואס דער
ואהבת כמוך באשטייט, ענינים וואס עס
איז שייך אויף זיי א ציווי,

און — עס ווערט דארט²⁶ געזאגט
ויראת מאלקו, איז דערפון פארשטאנ-
דיק אז „ויראת" איז אויך בהשאר וואס
עס איז שייך בא זיי²⁷.

ב) רע"ק האלט אז „חייך קודמים לחיי
חבירך"²⁸. לפ"ז קומט אויס, אז (לשיטת
רע"ק) „כמוך" איז ניט געמיינט גלייך
ממש, ווארום „חייך קודמים"²⁹.

24) להעיר ממדרש לקח טוב כאן: „אני ה', כל
דבר המסור ללב נאמר בו אני ה' — אבל בפרש"י
לא נזכר זה (וראה רש"י ר"פ וארא, ובכ"מ). ולהעיר
מרש"י לקמן פסוק לו דיה אשר הוצאתי.

25) ראה פרש"י הסמוך: את חוקתי תשמורו
ואלו הן כו'. וראה פ"י החזקוני (הא') כאן: אם תעשה
כן תאהבהו.

26) נסמן לעיל הערה 21. וראה הנסמן בהערה
22.

27) אלה שבעש"י — שמרמה את הרואים ולכן
זקוק לאזהרה „ויראת מאלקו", משא"כ ברגש שכלב
— מאי קמ"ל?

28) כ"מ סב, א.

29) ראה גם רמב"ן וחדא"ג מהרש"א הג"ל.
תודה ברור סנה" מה, א. באר מים חיים לפרש"י
כאן.

ויש לומר, אז דאס איז ע"ד כף הדמ' —
יון³⁰ — גלייך איז א פרט³¹

און דער פירוש אין „כמוך" — איז
אזוי ע"ד הפשט³², וכפרש"י פריער
„כמוך כפרעה"³³ טייטשט רש"י „חשוב
אתה בעיני כמלך". ניט אז יוסף איז
פונקט ווי פרעה — נאך ורק בנוגע צו
חשיבות און „בעיני".

ולנדון דידן: בנוגע אנדערע, איז יוסף
פונקט ווי פרעה, „ובלעדיך לא ירים איש
את ידו גו"³⁴; אבער ווען עס קומט צו
פרעה עצמו „הכסא" — איז „אגדל
ממד"³⁵,

ועד"ז בעניננו: כל זמן עס רירט ניט
אן חייך, דעם אייגענעם חיות, איז די
אהבה לרעך „כמוך" — מען טוט פאר
יענעם ווי מען טוט פאר זיך; בשעת
אבער עס רירט אן חייך (ווי דער פאל
פון „שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד
מהו קיתון של מים אם שותין שניהם
מתים כו'"), איז — „חייך קודמים לחיי
חבירך".

ה: דאס איז אבער נאך אלץ ניט
גלאטיק:

אמת טאקע אז „חייך קודמים" —
אבער כל זמן עס האנדלט זיך ניט אין א
פאל וואס רירט אן „חייך", איז דען
ביכולת פון יעדער איד צו האבן אזא
רגש של אהבה (בלב) צו יענעם וואס איז
בדומה צו אהבת עצמו („כמוך")³⁶?

30) ראה ראב"ע ורא"ם ר"פ ויגש.

31) ראה פרש"י בראשית א, כו ד"ה כדמותנו.

שם יג, ירד בסופו. ובכ"מ.

32) אלא ששית רעק בזה שייכת במיוחד

לנדוד, כדלקמן בפנים.

33) ר"פ ויגש.

34) מקץ מא, מד.

35) שם, מ.

36) ראה שליה סא, ב בהגה"ה.

הקב"ה איז ווי א „מלך . . שפע על בנו", איז — „אנן קרוין בנים".

ו. נאך אן ענין וואס רש"י איז מרמז דורך ברענגען דעם שם בעל המאמר — ר' עקיבא:

א תלמיד ממולח קען דאך פרעגן: אויב „ואהבת לרעך כמוך" איז א „כלל גדול בתורה" — אן ענין כללי אין גאנץ תורה — פארוואס איז דאס אנגעזאגט געווארן ערשט אין פ' קדושים (און — א משך זמן נאך מתן תורה און הקמת המשכן)?

לויט ר' עקיבא אבער איז דאס ניט קיין קשיא, ווייל זיין שיטה איז אז „כללות ופרטות נאמרו בסיני"⁴⁰ (און דאס וואס עס שטייט אין אונזער פרשה — וואס איז „באהל מועד" — איז דאס „נשנו").

קומט אויס, אז „ואהבת לרעך כמוך" איז שוין געזאגט געווארן בהר סיני⁴¹.

ז. פון יינה של תורה אין דעם פירוש רש"י:

בנוגע דער מצוה פון אהבת ישראל זיינען דא צוויי לשונות (ווי געבראכט פריער): א) דער מאמר פון רע"ק — „זה כלל גדול בתורה" (ב) דער מאמר (כמה דורות לפני זה) פון הלל⁴² — „זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא הוא".

דער חילוק צווישן די צוויי מאמרים איז — כפשטות הלשון: „זה כלל גדול בתורה" מיינט, אז אהבת ישראל איז א כלל אין תורה — איינער פון כללי התורה. ס'איז טאקע א „כלל גדול",

און נאך מער: אט דער רגש של אהבה „כמוך" איז — „לרעך": צו יעדער אידן (כנ"ל ס"ג), אויך צו איינעם וואס האט עובר געווען אן עבירה ר"ל, און תורת אמת זאגט אז מען דארף אים מעניש זיין?

ווערט אויך די שאלה פארענטפערט דורך א מאמר פון ר' עקיבא — „חביבין ישראל שנקראו בנים למקום"⁴³, ומזה — אז אלע אידן צווישן זיך זיינען „אחים ממש". פארשטייט מען שוין ווי מען קען האבן א רגש של אהבה צו א צווייטן אידן (און — „כמוך").

ווען ער וועט זיך אריינטראכטן און דערפילן אז דער צווייטער איז זיינער א ברודער, וועט ער במילא נתעורר ווערן מיט א רגש של אהבה צו אים, באהבת אחים.

און דערפאר קען די אהבה זיין צו יעדער איד⁴⁴, אין וואס פאר א מצב ער זאל נאך זיין, ווייל אלע אידן זיינען (אלעמאל) בנים למקום, ווי ר' עקיבא האט געזאגט⁴⁵ צו טורנוסרופוס הרשע, אז אפילו ווען אידן זיינען אין א מצב אז

(37) אבות פ"ג מ"ד.

(38) להעיר מדעת רע"ק (אבות דר"ג ספטיז — בגירסת המחזור ויטרי (תלמידו דרש"י) לאבות פ"ב מ"א). ואהבת לרעך כמוך בעושה מעשה עמד — אבל (נוסף ע"ז שזהו ע"ד ההלכה —) ממש שם לפניו, ושנוא את האפיקורסין והמסיתים כו", מוכח שאין כוונתו לסתם רשעים, כ"א לסוגים הנ"ל. וכ"כ באוה"ח פירשנו כאן. ולהעיר מחינוך (מצוה ר"ח), שעל הא שמוצה לשנוא רשע מביא הכתוב ד, משנאך ה' אשנא גוי' שקאי על מינים ואפיקורסים (כמ"ש במנ"ח שם). וראה לעיל הערה 17 ולקמן הערות 64, 66.

(39) ב"ב י, א (וראה חדא"ג מהרש"א שם). וראה שו"ת הרשב"א (ח"א סקצ"ד) שההלכה כר"מ (קידושין לו, א) דבין כך כו' בני הם. ובספרי האזינו (לב, ה) משמע שר"י הודה לר"מ. ולהעיר ממאמרי רע"ק: שבת קכח, א (וש"י). ב"ק צ, ריש ע"ב במשנה, ובסנה' קי, ב חסידותי דרע"ק.

(40) חגיגה ו, ריש ע"ב. וש"י.

(41) להעיר מרש"י ר"פ בהר ומפרשיו — אבל ראה לקמן ע' 280 ואילך, שכוונת רש"י שם היא גם (או — רק) לדעת ר"י, ע"ש באורו.

(42) שבת לא, א.

לאו דוקא⁴⁸, ס'איז נאָר גזלה גנבה ניאוף ורוב מצות].

מען דארף אבער פארשטיין: וויבאלד אַז „אלו ואלו דברי אלקים חיים“⁴⁹, מוז מען זאגן, אַז ביידע לשונות וענינים זיינען אמת און האָבן אַ ביאור עכ"פּ ע"פ פנימיות הענינים — איז נישט פאָרשטאַנדיק: וויבאלד אַז אהבת ישראל איז „כל התורה כולה“, וואָס גיט דאָ צו דער ענין אַז דאָס איז (כלויז) „כלל גדול בתורה“ (ס'איז דאָך בכלל מאתים מנה)? ובפרט אַז מאמר הלל איז שוין געזאָגט געוואָרן, כנ"ל, אַסך דורות לפני זה.

ח. וועט מען דאָס פארשטיין בהקדים דעם מאמר פון הלל⁵⁰: „הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה“.

שטעלט זיך די שאלה: וואָס איז די שייכות פון „אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות“ צו „ומקרבן לתורה“ דוקא? אהבת ישראל ברענגט אַ אידן צו זוכן דעם צווייטנס טובה (נישט נאָר ברוחניות, נאָר) אין אַלע זיינע ענינים, הן בגשמי מיות והן ברוחניות⁵¹.

איז ידוע דער הסבר⁵², אַז דערמיט

אבער דאָך — נאָר איין כלל⁵³ אין תורה (כלל . . בתורה“ און נישט „כלל התורה“). משא"כ הלל זאָגט אַז „זו היא כל התורה כולה“ — דאָס איז גאָנץ תורה“ (און „אידך (איז כלויז) פירושא“).

דערמיט איז פארשטאַנדיק וואָס רש"י ברענגט מאמרו של רע"ק דוקא (און נישט פון הלל) — ווייל אין פשוטו של ענין, איז אהבת ישראל נישט „כל התורה כולה“⁵⁴, ס'איז נאָר דער „כלל“ פון מצות שבין אדם לחבירו⁵⁵.

[וואָס דערפאָר זעט מען, אַז בפירוש רש"י לט"ס⁵⁶ (וואָס איז אויך ע"ד ה"פּשט" — נאָר פשט דלימוד פון ש"ס) איז ער מפרש דעם מאמר „דעלך שני לחברך כו' זו היא כל התורה כו'“, אַז דאָס רעדט זיך נישט וועגן מצות אהבת ישראל, נאָר „לחברך לא תעביד“ מיינט „ריעך . . זה הקב"ה, אל תעבור על דבריו“⁵⁷ (און דאָס איז טאָקע „כל התורה כולה“).

און לויטן צווייטן פירוש אין רש"י דאָרט (וועלכער קומט ערשט דערנאָך אַלס אַ צווייטער) אַז „לחברך“ מיינט — „חבירך ממש“ — זאָגט ער טאָקע, אַז לויט דעם פירוש איז „כל התורה כולה“

48) עפ"י מוכן מה שפי' זה הביא רש"י רק כפי' הב' — כי מכיוון שגר צריך לקבל ע"ע כל תרי"ג מצות, עכצ"ל שכונת הלל היא לכל התורה כולה ממש.

[ומ"מ גם פי' הא' אינו מספיק, כי (נוסף לזה שאין זה פי' הפשוט של „חברך“, והוליל „להקב"ה“ וכיו"ב, (הרי) לפי' אי"מ למה א"ל בלשון של שלילה („לחברך לא תעביד“) ולא בלשון של חיוב. משא"כ להפי' שהכוונה לחברך כפשוטו — ראה חדא"ג מהרש"א שם].

49) עירובין יג, ב. ויש"נ.

50) אבות פ"א מ"ב.

51) להעיר מהנהגת הבעש"ט לעשות טובה בגשמיות מבלי לקשר טובה זו בתנאי דרוחנית כו' (ראה לקו"ש ח"א ע' 261).

52) ראה לקו"ש ח"ב ע' 316. חט"ז ע' 198.

43) ולדברי בן זוואי (כמסומן בהערה 2) יש גם „כלל גדול בזה“.

44) להעיר מט"ז או"ח סתקפ"ב סק"ג.

45) דעכ"פ ע"ד פשוטו של מקרא וש"ס י"ל — דרך בפנימיות הענין כן הוא, כביאור אדה"צ בתניא פרק לב, סהמ"צ מצות אהבת ישראל, אוהית שיפטים ע' תתלח ואילך, ועוד (ראה ס' הערכים-חב"ד ע' אהבת ישראל ס"ח, ויש"נ). — כהנ"ל נעתקו בקונטרס אהבת ישראל (קה"ת תשל"ו). וראה נתיבות עולם להמחרי"ל נתיב אהבת ריע פ"א. ועוד.

46) ראה גם ראב"ד וק"א לתויכ כאן. ועוד.

47) במפרשי רש"י (נח"י הובא בשפ"ח. משכיל לדוד) כתבו כ"ה כונת רש"י גם בפירושו עה"ת כאן. וצ"ע.

וואס „רעד“ איז אַ איד און האָט אַ נשמה (וואָס „כולם מתאימות ואב אחד לכולנה ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש“) — און דערפאַר דאַרף די אהבה זיין „לכל נפש מישראל למגדול ועד קטן“ (ביי, בלשון המגיד⁵⁵: „א רשע גמור ווי אַ צדיק גמור“):

היינט וויבאַלד אַ די אהבה איז (ניט מצד יענעס'ס מצב אין עבודת ה' / נאָר) אַן אהבה עצמית מצד הנשמה, פאַר-וואָס זאָל די אהבה זיין פאַרבונדן דער-מיט וואָס „ומקרבן לתורה“?

ט. דער ביאור אין דעם:

עס איז ידוע וואָס חז"ל⁵⁶ זאָגן, אַז „מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר“ — אויך לגבי תורה, אַז ישראל זיינען „פריער“, העכער אויך פון תורה: לאידך אַבער זאָגט ער אין זהר⁵⁷ אַז „ישראל מתקשראין באורייתא ואורייתא בקוב"ה“, וואָס פון דעם איז משמע אַז תורה איז העכער פון ישראל.

שטייט אויף דעם דער ביאור⁵⁸: דאָס וואָס אידן זיינען העכער פון תורה איז עס בשרשם, אַבער ווי נשמות קומען אַראָפּ למטה, איז תורה העכער פון ישראל, און די התקשרות פון אַ נשמה בקוב"ה איז דורך תורה.

און דערפאַר זיינען דאָ צוויי קצוות-דיקע ענינים אין אַ אידן:

באָוואַרענט די משנה, אַז מען זאָל ניט מאַכן קיין פשרות ח"ו בתורה צולב אהבת ישראל. דער „אוהב את הבריות“ דאַרף זיין אין אַן אופן פון מקרב זיין די בריות צו תורה, און ניט להיפך ח"ו — צו אַראָפּנידערן די תורה צו רוח הבריות, דורך מאַכן פשרות אין תורה.

אַבער לפ"ז קומט אויס אַז „ומקרבן לתורה“ איז בלויז אַ (זייטיקע) באַוואַרעניש אין דעם ענין פון „אוהב את הבריות“. פון פשטות הלשון אַבער איז מובן, אַז דער „ומקרבן לתורה“ איז אַ המשך און תוצאה פון „אוהב את הבריות“ — די אהבה צו בריות בריינגט און דריקט זיך אויס אין דעם וואָס ער איז זיי מקרב צו תורה:

און ווי ס'איז אויך מוכח פון תניא (פרק לב), וואו דער אַלטער רבי ברענגט אַראָפּ דעם מאמר „הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה“, און טייטשט עס אַפּ: „לומר שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו... צריך למשכן בחבלי עבותות אהבה וכולי האי ואולי יוכל לקרבן לתורה ועבודת ה'“, ד.ה. אַז דער מכון פון „צריך למשכן בחבלי עבותות אהבה כו'“, איז „לקרבן לתורה ועבודת ה'“ (עס איז נאָר, אַז אויב אפילו „לא, לא הפסיד⁵⁹ שכר מצות אהבת ריעים“).

די קשיא איז נאָך שטאַרקער לויט ווי דער אַלטער רבי איז מבאר דאָרט (פריער אין פרק) דעם ענין פון אהבת ישראל⁶⁰, אַז עס דאַרף זיין מצד דעם

55) הובא בסה"ש הש"ת ע' 117. וראה קונט' הנ"ל ע' 7 בהערה. לעיל הערה 17. לקמן הערות 65, 66.

56) ב"ר פ"א, ד. תדבאיר פ"ד (קרבן לסופר).
57) כן הובא בכ"מ בדא"ח (לקיות נצבים רדיה כי קרוב. ר"ה נט, א. שה"ש טז, ד. ובכ"מ). וראה זח"ג עג, א.
58) לקיות שה"ש שם. המשך תעריב פ"ז. ח"ג ע' איתג ואילך. ד"ה אז ישיר הש"ת פ"ג ואילך. ובכ"מ.

53) עפ"י יומתק לשון אדה"ז „לא הפסיד“ — דלכאורה הול"ל „יש לו שכר כו'“ — כי מכיון שהמכיון של „אוהב את הבריות“ הוא „ומקרבן לתורה“, ה"א ש"ה לא הפסיד שכר המצוה. וראה לקמן הערה 68.
54) וראה גם סהמ"צ להצ"צ מצות אהבת ישראל, ס' הערכים שם, קונט' אהבת ישראל הנ"ל.

ועבודתו⁶⁴ — וייל אין דער דרגא קען מען נישט מחלק זיין צווישן א צדיק און א אידן וואס איז רחוק פון תורה⁶⁵; און עד"ז איז די אהבה גופא נישט באגרייבט נעצט צו דער רוחניות פון דעם צווייטן אידן, נאר זי איז בנוגע אלע זיינע ענינים, אויך זיין גשמיות⁶⁶ — וויבאלד אז דאס איז גשמיות פון א איד.

מצד דעם אבער וואס די מציאות פון א אידן איז פארבונדן מיט תורה, כני"ל, ווערט אויך אהבת ישראל (אויך די אהבה, "מצד שורש נפש" וואס איז העכער פון תורה) א מצוה אין תורה: מען דארף ליב האבן א אידן וייל אזוי הייסט תורה, ובמילא — לויט די מדידות וגדרים וואס תורה איז קובע אין דעם, כנ"ל (און מען טאר נישט מאכן קיין פשרות אין תורה צוליב אהבת ישראל), ביז אז עס זיינען דא אזעלכע אידן ר"ל וואס תורה זאגט אז דער יחס צו זיי דארף זיין אין אן אופן פון "תכלית שנהא שנאתים וגו'"⁶⁶.

מצד דעם וואס בשורש זיינען נש"י העכער פון תורה, איז — "ישראל . . אע"פ שחטא ישראל הוא". וויפל עבירות⁶⁷ א איד זאל נישט באגיין ר"ל, ווערט ער נישט אויס איד ח"ו, ווייל די התקשרות פון דער (עצם ה)נשמה פון א אידן צום אויבערשטן איז נישט אפֿ־ הענגיק אין זיין עבודה אין תורה ומצות⁶⁸.

אבער, דאס גופא בריינגט צו דעם, אז יעדער איד איז "בדאי סופו לעשות תשובה"⁶⁹ — ער קערט זיך אום צו תורה ומצות. ווארום וויבאלד אז די התקשרות פון א אידן (דא למטה) צום אויבערשטן איז דורך תורה, איז די מעלה עצמית וואס "ישראל הוא" קען נישט בלייבן אלס א זאך פאר זיך (און תורה ומצות), נאר זי מוז צובריינגען צו קיום התומצ" (און דורך דעם ווערט נתגלה (אויך) מעלת נשמתו וואס זי איז העכער פון תורה⁶²).

י"ד. דערפון קומען אויך ארויס די צוויי קצוות בנוגע דעם ענין פון "ואהבת לרעך כמוך":

די עצמיות פון דער אהבה, וואס נעמט זיך מצד דער אחדות פון אלע אידן ב"שורש נפש"⁶³ וואו אידן זיינען העכער פון תורה, איז העכער פון די מדידות פון תורה. און דעריבער איז די אהבה צו אלע אידן בשווה, אויך צו בריות וואס זיינען "רחוקים מתורת ה'

64) לבד, המינים והאפיקורסים (תניא שם בסוף הפרק. וראה לקמן הערה 66). וגם באלה — ראה ס' הערכים-זב"ד שם סעיף ה' בסופו, וס"ו.

65) להעיר ממשנית (לקו"ש ח"ב ע' 300) שגם פתגם המגיד (נפשו לעיל הערה 55) "ליב האבן א רשע גמור ווי א צדיק גמור" אינו מבטא עדיין את אמיתית כל הענין דאהבת ישראל, כי לשון זה עצמו מורה שישנם חילוקי מדריגות בין צדיק לרשע, ואילו באהבה עצמית אין חילוקי מדריגות כלל.

66) תהלים קלט, כב. שבת קטז, א. תניא שם. וע"פ המבואר לקמן בפנים (ס"א) יומתק (אף שבפשוטו הוא מוכרח לשלימות הענין) מה שהביאו אדה"י בתניא שם — ובפרט דלכאורה הי' סותר למה שמבאר לפני' שאהבת ישראל היא מצד הנשמה, והרי ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא — כי מכיון שגילוי מעלת הנשמה הוא ע"י תורה דוקא (כדלקמן שם), הרי אלה שנפסקה לגמרי שייכותם לתורה, ועד ש.א.ן להם חלק באלקי ישראל, מעלת נשמתם אירפ' (במצבם זה) לבוא לידי גילוי (דלא כבריית' שהם רק, רחוקים מתורת ה' כ"ו) — ובמילא איפ' להיות איליהם בגילוי אהבת ישראל

59) סנהדרין מד, רע"א.

60) ראה בארוכה המשך תעריב שם ע' אירגב. ובכ"מ.

61) תניא ספליט. הל' ת"ת לאדה"י פ"ד ס"ג.

62) שלכן גם גילוי ענין התשובה (שהיא למעלה מתורה, שלכן בכחה למלאות מה שנחסר בתורה כו') — הוא בתורה דוקא (המשך תעריב שם ע' איתח. וראה המשך תרס"ו ע' רלה. ועוד).

63) לשון אדה"י בתניא פרק לב.

אחים ממש מצד שורש נפשם⁶³). דוקא דורך דעם וואס מ'איז „מקרבן לתורה“ — מ'פארבינדט זיי מיט אורייתא און דורך דעם מיט קוב"ה — הערט זיך דעמאלט (באופן גלוי⁶⁴) אויך די עצמיות'דיקע מעלה פון אידן וואס איז העכער פון תורה.

יב. עפ"ז וועט מען אויך פארשטיין דעם ביאור אין די צוויי לשונות רז"ל בנוגע אהבת ישראל:

ר' עקיבא רעדט וועגן כלל פון אהבת ישראל ווי (מען מוז און) מ'איז דאס מקיים בפועל מיט א צווייטן אידן בעניני ווי ער איז א נשמה בגוף גשמי, לויט די מדידות והגבלות פון תורה⁶⁵,

68) אלא שמכיון שגם אם אינו „מקרבן לתורה“, הרי יש בהם המעלה העצמית של בניי (בהעלם עכ"פ) — לכו, „והו לא) לא הפסיד שכר מצות אהבת ריעים“.

ולהעיר ממשנית (שיחת ש"פ ח"ש תשל"ז), אשר אולי י"ל שלאחרי שכבר גילה אדה"צ ענין זה (שהו לא לא הפסיד כו') — יש בזה לא רק שילית הפסד השכר — „לא הפסיד“

— שזה (משא"כ באם ה' אומר „יש לו (שכר)“) שייד לומר רק באם פשוט שיש לו שכר (ויראה ברכות י, סעי' ג, נזיר טו, א) —

כ"א גם — „ריח" גדול, שמקיים ציווי אדה"צ, שעייז מתקשרים עם אדה"צ כו'.

69) עממשנית (שיחת ש"פ תירו תש"מ) השייכות ד„ומקרבן לתורה“ להוי מתלמידיו של אהרן — שהוא כענין „חסד ואמת נפגשו“ (תהלים פה, יא. שמור פ"ה, י), שגם בחסד דאהרן שלמעלה מהשתל (ורב חסד), שמצד זה הענין דאזהב את הבריות הוא למעלה ממדוה"ג, צ"ל האמת דתורה (שמצד משה) —

יש לבאר השייכות דב' המאמרים להלל ורע"ק. כי הלל ענינו חסד (זח"ג (רע"מ) רמה, א. תניא בהקדמה. ובכ"מ). ולכן מדגיש הענין דאהבת ישראל כמו"ש למעלה (ממדידות ה)תורה: משא"כ רע"ק שענינו תורה (ראה מנחות כט, ב. סנה' פו, רע"א), והי' „משל ביש" (רש"י ב"מ לו, ב. שד"ח כללים מע' ע' כלל פז. ושי"נ) שענינם אחת (ראה לקו"ת שה"ש מה, ג) — מדגיש הענין דאהבת ישראל כמו"ש „כלל גדול בתורה“.

יא. און דאס איז אויך וואס הלל איז מדגיש (ועד"ז) — די הדגשה פון אלטן רבי'ן אין תניא) אז דער ענין פון „אזהב את הבריות“ („הרחוקים מתורת ה' ועבודתו“) דארף (אויך) פירן צו „ומקרבן לתורה“ — אע"פ אז די אהבה צו זיי איז מצד זייער עצמיות'דיקער מעלה וואס זיי זיינען אידן (און מען דארף ליב האבן א אידן (און אים העלפן אין אלע זיינע ענינים) אפילו ווען מ'איז נ"ט מצליח אין דעם „ומקרבן לתורה“:

כשם ווי דאס איז בנוגע צו זיך אליין, אז די עצמיות'דיקע מעלה פון זיין א איד (זיין התקשרות צום איבערשטן וואס איז העכער פון תורה) קען נ"ט בלייבן אפגעזונדערט פון תורה ומצות, נאר דאס גופא ברענגט אים צו קיום התורה והמצות (כנ"ל סעיף ט').

אזוי איז אויך בנוגע דער אהבה צו „רחוקים מתורת ה' ועבודתו“, אז טאקע דערפאר וואס ער פילט זייער עצמיות'דיקע מעלה וואס זיי זיינען אידן — בא' נוגנט ער זיך נ"ט מיט דעם אליין, נאר דאס גופא רופט ביי אים ארויס די השתדלות צו מאכן פון זיי תורה-אידן.

וויבאלד אז אויך די עצמיות'דיקע מעלה פון אידן מוז קומען לידי גילוי דורך תורה, קומט אויס, אז ווען דער צווייטער בלייבט רחוק פון תורה, קען נ"ט זיין דער ריכטיקער דערהער אין דעם שלום ואחדות אמיתית וואס איז דא צווישן אים און אלע אידן⁶⁷ (אז מ'איז

מצד הנשמה

[וענין זה בא בהמשך למ"ש לפני דאזהב את הבריות ענינו שמביא לומקרבן לתורה, כדלקמן בפנים].

67) עפ"ז יש לבאר מה שהעתיק אדה"צ בתניא שם (מאמר הלל) גם התיבות „אזהב שלום“ — כי עייז שמקרבן לתורה נעשה שלום בינו ובין הבריות, שגם אצלם יהי' הענין דלהגביר ולהגב"י ולהעלות הנפש על הגוף“.

איז דעריבער ניט שייך צו זאגן באַ דעם
אז דאָס איז „כל התורה כולה“ —
וואָרעם לפי וואָלטן דאָך אַפגעפאלן
ח"ו גדרי התורה צוליב אהבת ישראל
(ע"ד ווי פקו"נ איז דוחה כל התורה) —
ס'איז נאָר אַ „כלל גדול בתורה“, אַ כלל
אין תורה, וואָס דאָרף געטאָן ווערן לויט
די גדרי התורה.

הלל אָבער רעדט וועגן אהבת ישראל
ווי דאָס איז דאָ למטה (לנשמה בגוף)
אָבער בשייכות און מצד דעם שורש פון

אידן, וואו „ישראל קדמו לתורה“⁶⁹; און
מצד דער דרגא איז גאנץ תורה נאָר
צוליב אידן, צו אַרויסברענגען און מגלה
זיין די מעלה פון אידן. און וויבאלד אַז
די מעלה פון אידן (ווי זיי זיינען „אחים
ממש מצד שורש נפשם“) קומט אַרויס
בגלוי אין דער מצוה פון אהבת ישראל,
איז — „זו היא כל התורה כולה ואידך
פירושא הוא“.

(משיחת ש"פ קדושים תשכ"ז)

קדושים ג

פריער דערפאר, ווייל זיי קומען בהמשך צום סיום פון די פריערדיקע הלכות — ה' ערכין וחרמין: אין אנהויבס פונעם לעצטן פרק פון ה' ערכין וחרמין שרייבט דער רמב"ם „בחמשה עשר באדר בית דין נפנין לחפש ולבדוק על צרכי צבור ועל עניני ההקדשות וכו'“, וואס דער מקור פון דער הלכה איז די משנה בריש מס' שקלים⁶: „בחמשה עשר בו כו' ועושיין כל צרכי הרבים וכו'“, און די משנה איז דערנאך מסיים: „ויוצאין אף על הכלאים“ (אז ט"ו אדר פלעגן שלוחי ב"ד ארויסגיין און עוקר זיין כלאים פון די שדות) — איז דעריבער שטעלט דער רמב"ם ה' כלאים גלייך נאך ה' ערכין וחרמין (וויבאלד אז אין משנה קומט דער דין „ויוצאין אף על הכלאים“ בהמשך צום דין „בחמשה עשר בו כו' כל צרכי הרבים“).

ב) כלאים זיינען כולל אין זיך „כל מיני כלאים, כלאי אילנות כלאי זרעים כלאי הכרם כלאי הרבעת בהמה כלאי בגדים כלאי עבודת בהמה ולעולם דרכו ז"ל לפתוח בדברים הכוללים כו'“ — אז אלס ענין כללי האבן ה' כלאים א דין קדימה לגבי ה' פאה — אן ענין פרטי.

ג. אבער לכאורה צע"ג — אין ביידע תירוצים:

א) דער ערשטער תירוצ — אז ה' כלאים קומען בהמשך צום אנהויב פון לעצטן פרק אין ה' ערכין וחרמין („בחמשה עשר באדר כו'“) —

א. דער סדר המסכתות פון משניות איז, אז פריער קומט מס' פאה (ודמאי) און דערנאך — מס' כלאים. איז דער רמב"ם¹ מסביר דעם טעם פון דעם סדר: „וסדר אחר פאה מס' דמאי כו' ואחר דמאי כלאים שכך סדרם הכתוב בסדר קדושים תהיו² לא תכלה פאת שדך ואחריו שדך לא תזרע כלאים“ [און דאס וואס מס' דמאי (און ניט מס' כלאים) קומט גלייך נאך מס' פאה — איז, ווי דער רמב"ם איז דארט מסביר: „וסדר אחר פאה מס' דמאי בשביל שיש בו לעניים זכות כמו שיש להם בפאה“].

עפ"ז איז א תמ' אויפן רמב"ם אין זיין ספר „יד החזקה“, וואו ער איז מקדים הלכות כלאים פאר ה' פאה³ (די ערשטע פרקים פון ה' מתנות עניים) — היפך⁴ פון זייער סדר אין משנה און (לויט ווי דער רמב"ם אליין שרייבט) היפך ווי „סדרם הכתוב“!

דער רדב"ז⁵ זאגט אויף דעם צוויי טעמים:

א) דער רמב"ם שטעלט ה' כלאים

(1) בהקדמתו לפיה"מ ד"ה והחלק הששי. הובא בתוריש ריש מס' כלאים.

(2) יט, ט, שם, יט.

(3) ועד"ז ההלכות דלקט שכתה וכו' — שנסנו במס' פאה, לפני מס' כלאים.

(4) וגם בכלל — צע"ג טעם הסדר בספרי „היד וההלכות שבכל ספר. ועד"ז בס' המצות שלו. — ובכל אופן צע"ג שדוקא הרמב"ם שמבאר ומאריך בטעם סדר הסדרים והמסכתות וכיו"ב, מאריך בטעמי חיבור ספריו וכו' — אינו מבאר טעם הסדר בספרו העקרי והראשי! ואפילו את"ל שביאר זה במק"א, בכתביו שלא הגיעו לידנו — הרי עיקר מקום ביאור זה הוא בהקדמת ספרו זה דוקא!

(5) ריש ה' כלאים. ובפ"ב הט"ז מביא רק תירוצ הראשון.

(6) „ההקדשות“ — עפ"מ"ש בירושלמי שקלים שם, כמ"ש בנ"כ הרמב"ם.